

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเสริมรายได้ และลดต้นทุนการผลิตผักในท้องถิ่น ของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลเวียงนาง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

เพ็ญแข ธรรมเสนานุกภาพ ดาวเรือง มาจันทร์ และนิจพร มาจันทร์

บทคัดย่อ

กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลเวียงนาง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีรายได้จากการประกอบอาชีพต่ำและยังไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ เมื่อเทียบกับกลุ่มอาชีพในเครือข่ายอุ่มชูสารคาม คณะผู้วิจัยจึงมีจุดประสงค์ในการทำวิจัยเพื่อพัฒนาแนวทางเสริมรายได้และลดต้นทุนการผลิตผักในท้องถิ่นของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผัก โดยใช้การวางแผนการเรียนรู้ร่วมกันแบบชี้แนะแนวทาง (Planning as a Guided Cooperative Learning Process) และใช้วิธีการสัมภาษณ์ สอบถาม และประชุมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลเวียงนางทั้งหมด 131 คน จาก 17 หมู่บ้าน

ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรมีต้นทุนในการผลิตด้านทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนเอง ตลอดจนมีเทคนิคและวิธีการส่งเสริมการขายเพื่อให้ขายผลผลิตได้ดียิ่งขึ้นแล้ว แต่ 1) ขาดเมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูก ทำให้กลุ่มเกษตรกรต้องซื้อเมล็ดพันธุ์เพาะปลูกสูงถึง 207,687 บาทต่อปี 2) ค่าสารเคมีทางการเกษตร วัสดุ อุปกรณ์ และค่าจ้างในการเพาะปลูกสูงขึ้น ในขณะที่มีผลตอบแทนสุทธิจากการขายผักเฉลี่ย 11,725.5 บาทต่อคนต่อปี จากข้อมูลดังกล่าว เกษตรกรได้เรียนรู้สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้ร่วมกันคิดแนวทางในการแก้ไขปัญหา ซึ่งแบ่งออกได้ 3 ด้าน คือ แก้ไขปัญหาด้านเมล็ดพันธุ์ ด้านสารเคมีทางการเกษตร และการตลาดกับการสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภค

และหลังจากปฏิบัติการพบว่า การลดต้นทุนค่าเมล็ดพันธุ์มีวิธีการ คือ รวมกลุ่มเพื่อซื้อเมล็ดพันธุ์โดยตรง/ไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง จัดตั้งกลุ่มเพาะแนวผัก (ตั้งเป็นกองทุนเพาะต้นกล้าผัก) มีเกษตรกรที่เพาะต้นกล้า/ขยายพันธุ์เพื่อใช้ซื้อขาย/แลกเปลี่ยนในกลุ่ม เสริมเทคนิคการคัดเลือกและการเพาะเมล็ดพันธุ์ ส่วนต้นทุนค่าสารเคมีทางการเกษตร มีวิธีการแก้ไขโดยการเสริมเทคนิคการทำปุ๋ยคอก ปุ๋ยชีวภาพ การใช้ไตรโคเดอมา การใช้ฮอร์โมน การหมักน้ำหมักชีวภาพ การใช้สารกำจัดศัตรูพืชจากสมุนไพร เพื่อลดการใช้สารเคมี และด้านการส่งเสริมการตลาด มีวิธีการจัดชุดผักสำหรับปรุงอาหารที่วางขายในตลาดชุมชนเวียงนางมากกว่า 14 ชุด เพื่อเพิ่มการซื้อของผู้บริโภคให้มากขึ้น และการจัดมหกรรมอาหารท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดโซนนิ่งในตลาดสดชุมชนบนถนนทุ่งสว่าง การสร้างสัญลักษณ์กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลเวียงนาง เช่น ป้ายผักพื้นบ้าน ปลอดภัย ผักกันเนิ่นโครงการ เมื่อเปรียบเทียบก่อนการปฏิบัติการจะเห็นว่า การใช้เงินลงทุนในการซื้อเมล็ดพันธุ์ วัสดุอุปกรณ์ และสารเคมีลดลงร้อยละ 16.6 จึงสามารถสรุปได้ว่าการใช้การวางแผนเป็นการเรียนรู้ร่วมกันแบบชี้แนะแนวทาง สามารถส่งเสริมความรู้ความเข้มแข็งแก่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผัก และเป็นการเพิ่มรายได้และลดค่าใช้จ่ายทำให้เหลือเงินเก็บมากขึ้นได้

คำสำคัญ : การเรียนรู้ร่วมกัน การลดต้นทุนการผลิตผัก เกษตรกรปลูกผัก จังหวัดมหาสารคาม

สาขาวิชา การจัดการสิ่งแวดล้อม และทรัพยากร

เพ็ญแข ธรรมเสนานุกภาพ
ผู้เขียนหลัก

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อีเมล : penkhae.t@msu.ac.th

Cooperative Guided Learning Process for extra income raising and cost reducing in vegetable growers in Vaeng Nang sub-district, Muang district, Maha Sarakham province

Penkhae Thamsenanupap, Daorueang Machan and Nijjaporn Machan

**Field : Environmental and
resource management**

Penkhae Thamsenanupap
Corresponding Author
Faculty of Environment
and Resources Studies
Mahasarakham University
Email: penkhae.t@msu.ac.th

Abstract

Care for Maha Sarakham Civil Network was established in 2537 B.E. for community welfare promotion for agriculturist in Vaeng Nang sub-district, Muang district, Maha Sarakham province. This civil network has active activities, including money saving, community welfare, swine producer, local market, vegetable growers, handicraft, cattle buffalo producer and local economic learning center. In 2556 B.E., the annual meeting report indicated that vegetable growers were not strong enough compared to the others group member because of low income and not enough to sustain life. Therefore, researchers conducted a research to find guidelines for raising the extra income and cost reducing in Vegetable Agriculture of Growers in Vaeng Nang sub-district, Muang district, Maha Sarakham province. To solve these problems, 131 vegetable growers from 17 villages were selected as research target group. Interview, questionnaire and group meeting techniques were used as research tools for collecting the baseline data of costs and factors relating to vegetable production. Also, SWOT analysis technique was conducted for reflection on problems and solutions finding. Consequently, the vegetable growers could find their own guideline for raising extra income and reducing cost in production.

The results on cost and factor analyses indicated that the growers had their own natural, economic, social and cultural capitals and also techniques and marketing for the vegetable productions. However high cost of production was the main problem. The growers spent their money on vegetable seeds for 207,687 baht per year, and agricultural chemicals, equipment and hired-wage for 851,362 baht per year. In total, the growers spend 1,059,049 baht per year, while they earned profit only 11,725.5 baht per person per year. According to this information, the vegetable growers learned about the problems' situation. Consequently, three solutions were proposed to solve the problems together. They were seed problem, agricultural chemicals, and marketing.

The measures of seed's cost reduction were to establish a group purchasing network to bypass the middle man, the set up of a group of vegetable seedling nursery called "Foundation of seedling" and a group of seed exchange, to learn more on the technique on seed selection and cultivation. Regarding the reduction of chemicals cost, the measures were to inspire on the utilization of biochemical, which were produced from agricultural waste, including manure, biofertilizer, trichoderma, fermented bioextract, bioextract from herb, instead of using conventional chemicals. For the marketing, the growers created at least 14 menu of ready to cook vegetables to increase sales, while local food festival was held during Songkran Festival. Group symbol was created, such as apron or t-shirt with local symbol printed. In addition to that, local vegetables' zone also was settled in the Vaeng Nang municipal market to increase sale. The cost of seed and chemicals used by the growers after action taking was decreased by 16.6%. In conclusion, the guided cooperative learning process is found effective in promoting knowledge and boosting the local capacities for running their agricultural activities, raising income and cost reduction in vegetable production.

Keywords : Cooperative learning, Sustainable livelihood, Vegetable growers, Maha Sarakham province

บทนำ

การเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative learning) เป็นวิธีการสร้างความรู้โดยวิธีการที่ทำให้กลุ่มคนมาเรียนรู้ร่วมกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีความรับผิดชอบต่อกันร่วมกัน ทั้งโดยการปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน แบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ สมาชิกในกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีความสำเร็จของทุกคนและของกลุ่มเป็นเป้าหมายสำคัญในการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการสร้างองค์ความรู้โดยผู้เรียนเองด้วยการลงมือกระทำ หรือการปฏิบัติที่ผ่านกระบวนการคิด นำมาใช้เป็นแนวทางต่อการแก้ไขปัญหาและสกัดเป็นความคิดรู้แจ้ง เป็นการส่งเสริมให้เกิดการคิดวิเคราะห์โดยเน้นผู้เรียนเป็นผู้ร่วมทำ เป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ที่หลากหลายของผู้เรียนแต่ละคน จากแหล่งข้อมูลต่างๆ (เขมณัญญ์ มิ่งศิริธรรม, 2554) ส่วนกระบวนการพัฒนากลยุทธ์นั้นมีหลายเป้าหมาย และสามารถใช้เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบชี้แนะแนวทาง (Planning as a guided learning process) ได้ (Idenburg, 1993) เมื่อรวมสองแนวคิดดังกล่าว การใช้การวางแผนเป็นการเรียนรู้ร่วมกันแบบชี้แนะแนวทาง (Planning as a Guided Cooperative Learning Process) จึงเป็นการรวมแนวคิดการเรียนรู้ร่วมกันและการพัฒนากลยุทธ์เพื่อเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบชี้แนะแนวทาง อีกแนวทางหนึ่งที่ใช้ในการส่งเสริมหรือการแก้ไขปัญหาได้

ในการเพาะปลูกการเกษตรนั้น เกษตรกรมีต้นทุนการเพาะปลูกแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ต้นทุนคงที่กับต้นทุนผันแปร โดยต้นทุนที่ใช้ในการผลิต อาจแบ่งออกตามกระบวนการผลิตได้เป็นต้นทุนที่ใช้ในการเตรียมการเพาะปลูก ต้นทุนที่ใช้ในการดูแลรักษาผลผลิต และต้นทุนที่ใช้ในการเก็บเกี่ยวผลผลิต ทั้งนี้ ต้นทุนที่ใช้ในการเพาะปลูกจะส่งผลต่อผลตอบแทนสุทธิที่เกิดขึ้น หลังจากการขายผลผลิต หากเกษตรกรสามารถควบคุมต้นทุนการผลิตให้ต่ำลง จะทำให้ผลตอบแทนสุทธิที่ได้มีค่าเท่าเดิมเป็นอย่างน้อย หรืออาจมีค่าสูงขึ้น

เครือข่ายอัมชูลคาม ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เกิดจากการรวมกลุ่มของประชาชนตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อต่อรองและจัดการผลผลิตร่วมกัน ได้จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2537 ในชื่อ กลุ่มเกษตรกรทำนาเวียง พร้อมกันนี้ได้ก่อตั้งตลาดชุมชนเวียงขึ้น มีจุดประสงค์หลัก คือ เพื่อรองรับผลผลิตของชาวบ้านในตำบลเวียงพื้นที่ 3 ไร่ 2 งาน (เป็นที่ดินของจำมกมล มาจันทร์) ริมนนทางหลวงหมายเลข 2040 เส้นทางมหาสารคาม-วาปีปทุม ห่างจากเทศบาลเมืองมหาสารคาม 5 กิโลเมตร ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ส่งผลให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้และมีความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ปัจจุบันพัฒนาเป็นเครือข่ายอัมชูลคาม โดยเครือข่ายอัมชูลคาม

มีกลุ่มกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการชุมชน กลุ่มผู้เลี้ยงสุกรแบบครบวงจร กลุ่มตลาดชุมชน กลุ่มปลูกพืชผักในท้องถิ่น กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านแบบครบวงจร กลุ่มเลี้ยงโค-กระบือ และศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้เป็นแหล่งความรู้ตอบสนองความต้องการและการสร้างอาชีพต่างๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงของคนในชุมชน ในปีพ.ศ. 2556 ที่ผ่านมา จากการประชุมประจำปีของสมาชิกกลุ่มอัมชูลคามพบว่า ยังคงมีกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักที่ยังมีรายได้ต่ำเมื่อเทียบกับกลุ่มอาชีพอื่นๆ (พ่อสมพงษ์ มาจันทร์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2557 โดย นิพนธ์ มาจันทร์)

เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2556 มีการประชุมกลุ่มย่อยเกษตรกร จำนวน 10 คน มีเป้าหมาย คือ ทบทวนปัญหาของกลุ่มเกษตรกร เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหารือกัน และเมื่อวันที่ 26 มกราคม 2557 ได้จัดให้มีการประชุมกลุ่มขนาดกลางจากสมาชิกกลุ่มผู้ปลูกผักในท้องถิ่น จำนวน 32 คน เพื่อรับทราบปัญหาและอุปสรรคในการทำการเกษตรกรรมในกลุ่มฯ พบปัญหา ดังนี้ 1) ปัจจัยการผลิตราคาแพง โดยเฉพาะราคาเมล็ดพันธุ์ และยาปราบศัตรูพืช 2) ผักที่วางขายในตลาดชุมชนเวียงมีจำนวนชนิดไม่หลากหลายตามความต้องการของผู้บริโภค 3) ในกระบวนการผลิตผักยังมีการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีอย่างเข้มข้น ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพของตัวเกษตรกรเอง 4) มีการนำผักที่ปลูกนอกพื้นที่เข้ามาร่วมขายในตลาดชุมชน ทำให้ผู้บริโภคไม่มีความเชื่อมั่นในเรื่องความปลอดภัยของผักในท้องถิ่น 5) รายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกผักในท้องถิ่นลดลง (พ่อสมพงษ์ มาจันทร์, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2557 โดย นิพนธ์ มาจันทร์) และ 6) สถานการณ์ของผักพื้นบ้านมีแนวโน้มสูญหาย ผักพื้นบ้านบางชนิดหายไปจากชุมชน ในขณะที่ผักจากตลาดภายนอกเข้ามามีบทบาทในการผลิตระดับแปลงและระดับตลาดมากขึ้น

เมื่อประเมินปัญหาหรือข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้นพบว่า สถานการณ์ที่ชุมชนกำลังเผชิญหน้าอยู่ ได้แก่ 1) ปัญหาปัจจัยการผลิตมีราคาสูงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องแก้ไขก่อน 2) การลดลงทั้งในเชิงคุณค่าและมูลค่าของผักในท้องถิ่น ซึ่งภายใต้กระบวนการแก้ไขปัญหาและวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกับชุมชนพบว่า หากสามารถแก้ปัญหาปัจจัยการผลิตสูงได้ โดยเฉพาะราคาปุ๋ย สารปราบศัตรูพืช และเมล็ดพันธุ์ จะทำให้เกษตรกรประหยัดค่าใช้จ่ายอันจะส่งผลต่อการเพิ่มรายได้การเพาะปลูกด้วย นอกจากนี้ ปัญหาดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อทรัพย์สิน การวางแผน และยุทธวิธีการจัดการที่เหมาะสม ตั้งแต่การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและเร่งสร้างทุนทางธรรมชาติด้วยการรื้อฟื้นพันธุ์ผักพื้นบ้านให้เป็นกลยุทธ์เสริมในการจัดการ เพื่อลดความเสี่ยงทางการตลาดและปัจจัยการผลิตจากระบบตลาด

ดังนั้น เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัย

จึงได้วางแผนในการแก้ไขปัญหา โดยใช้การวิจัยเพื่อท้องถิ่น มาเป็นตัวขับเคลื่อนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน หาแนวทางเสริมรายได้และลดต้นทุนการผลิตผักในท้องถิ่น กล่าวคือ มีกระบวนการให้เกษตรกรได้ทบทวนการปฏิบัติเกี่ยวกับการปลูกผัก สถานการณ์ของกลุ่มผู้ปลูกผัก สกัดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกผัก สะท้อนข้อมูล สรุปข้อมูล นำมาสู่การเปิดโอกาสให้กลุ่มเกษตรกรได้ระดมความคิดเห็น ตลอดจนวางแผนทางในการแก้ไขปัญหา นำมาสู่การสร้างกระบวนการในการลดละเลิกกระบวนการผลิตที่เน้นการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง อาศัยกระบวนการจัดการทรัพยากรที่เกษตรกรมีอยู่อย่างจำกัด พื้นฟูระบบการปลูกผักในท้องถิ่นเพื่อสร้างกระบวนการผลิตที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาและระบบนิเวศชุมชน มีรูปแบบการพึ่งตนเอง และแลกเปลี่ยนระหว่างเกษตรกร โดยประสานความร่วมมือกับกลุ่มในชุมชนต่างๆ เช่น กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มผู้เลี้ยงโค-กระบือ กลุ่มน้ำหมักชีวภาพ กลุ่มผู้เลี้ยงหมู ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของนักวิชาการ นักวิจัยชุมชน เกษตรกรผู้ปลูกผักในท้องถิ่น นิสิต เกษตรตำบล เครือข่ายอัมชูลสารคาม เทศบาลตำบลแวงน่าง องค์การบริหารส่วนตำบลแวงน่าง ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มศักยภาพและความสามารถในการผลิตผักของกลุ่มเกษตรกร เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายสุดท้าย คือ การเพิ่มรายได้ของการผลิตผักในท้องถิ่นอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกผักแวงน่าง

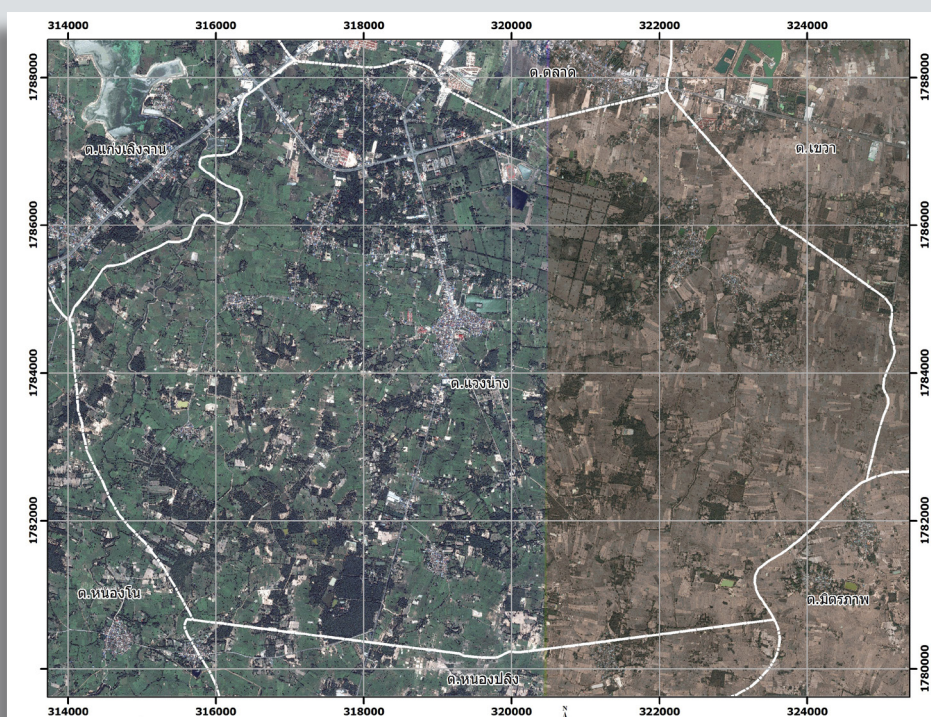
พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ที่ทำการศึกษาดังอยู่ที่ตำบลแวงน่าง อำเภอเมือง

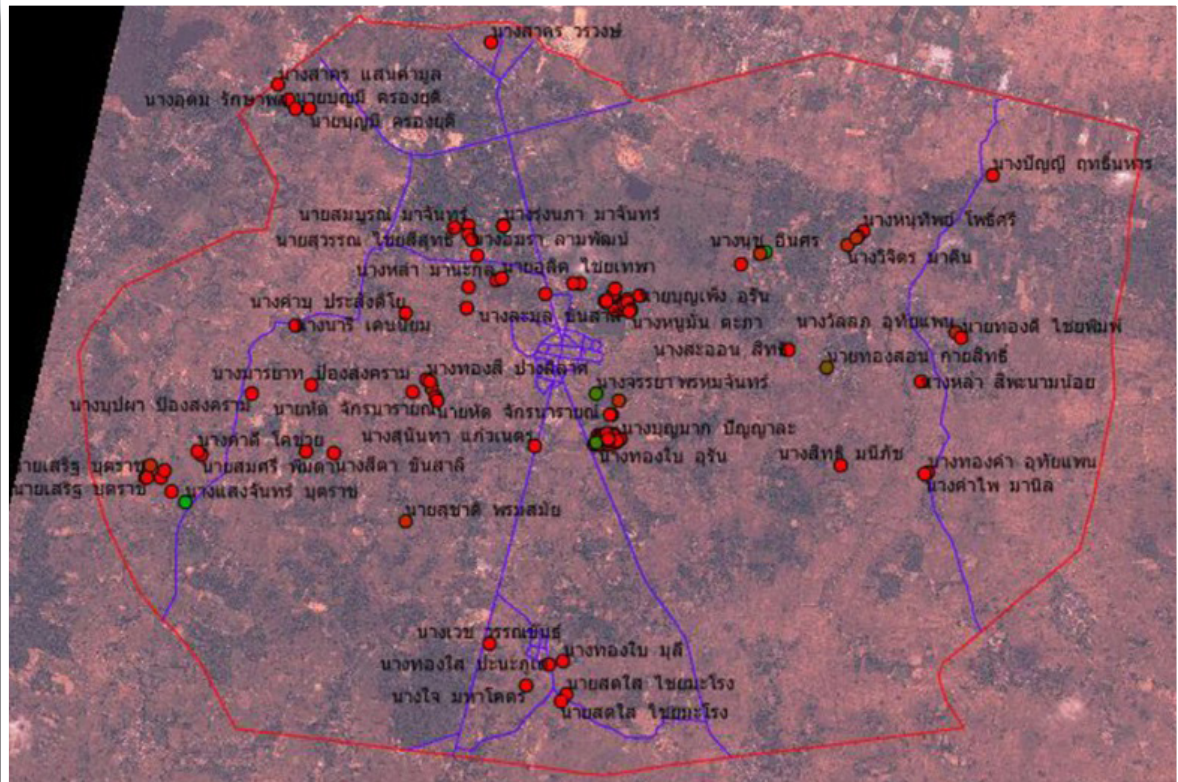
จังหวัดมหาสารคาม (ภาพที่ 1) โดยประชาชนในตำบลแวงน่าง ได้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นเครือข่ายอัมชูลสารคาม กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักในตำบลแวงน่างที่เป็นสมาชิกเครือข่ายอัมชูลสารคาม มีจำนวน 131 คน มีที่ตั้งของพื้นที่เพาะปลูกกระจายไปทั่วทั้งตำบลแวงน่าง จำนวน 17 หมู่บ้าน (ภาพที่ 2) เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงสูงอายุ จะทำการปลูกผักที่บ้าน เช่น บวบ ดอกแค พริก และข่า เป็นต้น (ภาพที่ 3) พร้อมรับผิดชอบงานบ้านและเลี้ยงลูกหรือหลานไปพร้อมกัน จึงจัดว่าการปลูกผักเป็นกิจกรรมเสริมสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน โดยรายได้หลักของครัวเรือนมาจากการทำนา

เมื่อดำเนินการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว เกษตรกรได้นำผลผลิต (ผัก) ไปขายยังตลาดชุมชนแวงน่างที่ก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มอัมชูลสารคาม เพื่อให้เกษตรกรได้ขายผลผลิตทางการเกษตรของครอบครัวโดยตรงและไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรโดยส่วนใหญ่ไปขายผลผลิตด้วยตนเอง ในบางครั้งครอบครัวอาจให้สมาชิกคนอื่นไปขายแทนได้ เห็นได้ว่าผลผลิตผักในท้องถิ่นที่วางขายในตลาดชุมชนแวงน่างเป็นผักที่ปลูกเองในท้องถิ่น เช่น ผักบุ้ง มะเขือเทศ และพริก เป็นต้น และส่วนหนึ่งเป็นผักพื้นบ้านที่เก็บหาจากชุมชน เช่น ผักโขม ผักเม็ก และเพกา เป็นต้น (ภาพที่ 4) จึงเป็นที่นิยมแก่ประชาชนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

เกษตรกรในบางครัวเรือนมีรายได้จากการปลูกผักเป็นรายได้ส่วนหนึ่งของครัวเรือน แต่ยังมีบางครัวเรือนที่อาศัยรายได้จากการปลูกผักเป็นรายได้หลักของครัวเรือน จากการสอบถามเกี่ยวกับรายได้ที่ได้จากการปลูกผัก คิดเป็นเงินเฉลี่ย 11,725.5 บาทต่อคนต่อปี จะเห็นได้ว่ามีรายได้เพียงเล็กน้อยจากอาชีพ

ภาพที่ 1 แผนที่
ขอบเขตตำบลแวงน่าง
และพื้นที่ใกล้เคียง

ภาพที่ 2 ตำแหน่งของพื้นที่เพาะปลูกผักของเกษตรกรผู้ปลูกผักแขว่งนาง
ครอบครัว 17 หมู่บ้าน ของตำบลแขว่งนาง

ภาพที่ 3 ภาพเกษตรกร
ผู้ปลูกผักตำบลแขว่งนาง
กับพื้นที่ทำการเพาะ
ปลูก ถ่ายเมื่อวันที่ 16
กรกฎาคม 2557

ภาพที่ 4 ผลผลิตผักที่วางขายในตลาดชุมชนแว้งนาง ถ่ายเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2557

วิธีการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยเพื่อศึกษากลยุทธ์การเสริมรายได้และลดต้นทุนการผลิตผักในท้องถิ่นของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลแว้งนาง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามนั้น ได้ดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอน คือ การเรียนรู้สถานการณ์ร่วมกัน การประชุมวางแผนสร้างข้อตกลงร่วมกัน การร่วมมือกันระดมสมอง การแสดง/นำเสนอผลงาน การสรุปและอภิปรายผลการเรียนรู้ร่วมกัน (เชมณัฐ มิ่งสุวรรณ, 2554) (ภาพที่ 5) ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การเรียนรู้สถานการณ์ร่วมกัน : ดำเนินการโดยการสัมภาษณ์และสอบถามโดยคณะผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการเพาะปลูกผัก ต้นทุนที่ใช้ในการเพาะปลูก ประกอบด้วย ต้นทุนค่าเมล็ดพันธุ์ ต้นทุนค่าสารเคมีที่ใช้

บำรุงรักษาผลผลิต ต้นทุนค่าวัสดุ อุปกรณ์ และค่าบำรุงรักษาเครื่องมือทางการเกษตร ต้นทุนที่เกี่ยวกับค่าจ้างและค่าเสื่อม โดยการสอบถามในประเด็นดังกล่าว นอกจากผู้วิจัยจะได้ข้อมูลที่ต้องการเพื่อนำไปสะท้อนให้เกษตรกรทราบ โดยการประชุมกลุ่มเกษตรกร ทำให้เกษตรกรเองก็ได้มีโอกาสทบทวนถึงวิธีการเพาะปลูกและค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นการสะท้อนให้เกษตรกรเองเห็นสถานการณ์ของปัญหาได้ชัดเจนขึ้น

การประชุมสร้างความรู้ถึงที่มาของสาเหตุของปัญหา : ดำเนินการประชุมกับกลุ่มเกษตรกรเพื่อค้นหาองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมการเพาะปลูกของเกษตรกร ประกอบด้วย บริบทของชุมชนผู้ปลูกผัก องค์ความรู้ด้านการผลิต การจัดการการผลิตและการจำหน่าย (ภาพที่ 5) ที่มีรายละเอียดดังนี้

1. **บริบทชุมชน** ประกอบด้วย 1) ทรัพยากรท้องถิ่นที่สนับสนุนการเพาะปลูก เช่น ดิน น้ำ และป่าไม้ 2) บริบททางสังคม เช่น ตำแหน่งที่ตั้ง และกลุ่มเครือข่ายที่เชื่อมโยงและสนับสนุนกิจกรรมการเพาะปลูก 3) วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก ทั้งที่เป็นส่วนของประเพณีและความเชื่อ และ 4) บริบทด้านเศรษฐกิจของกลุ่มเกษตรกร ประกอบด้วย รายได้ รายจ่าย และหนี้สินของกลุ่มเกษตรกร

2. **องค์ความรู้ด้านการผลิต** ประกอบด้วย 1) ความหลากหลายของชนิดพืชผักท้องถิ่นที่มีในชุมชน 2) ค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการผลิตผัก คือ ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าสารเคมีทางการเกษตร และค่าใช้จ่ายอื่นๆ 3) เทคนิคการผลิต ตั้งแต่การเตรียมการปลูก การเพาะปลูกและบำรุงรักษา ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต 4) ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและแนวทางการแก้ไขปัญหาของเกษตรกร

3. **การจัดการการผลิตและการจำหน่าย** ประกอบด้วย 1) การจัดการการผลิต ตั้งแต่การวางแผน ไปจนถึงเทคนิคและวิธีการจัดการที่จะส่งผลต่อคุณภาพและปริมาณของผลผลิต 2) การจำหน่ายที่สัมพันธ์กับผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรที่ได้รับ สถานที่จำหน่าย การแปรรูปและการส่งเสริมการขาย 3) การ

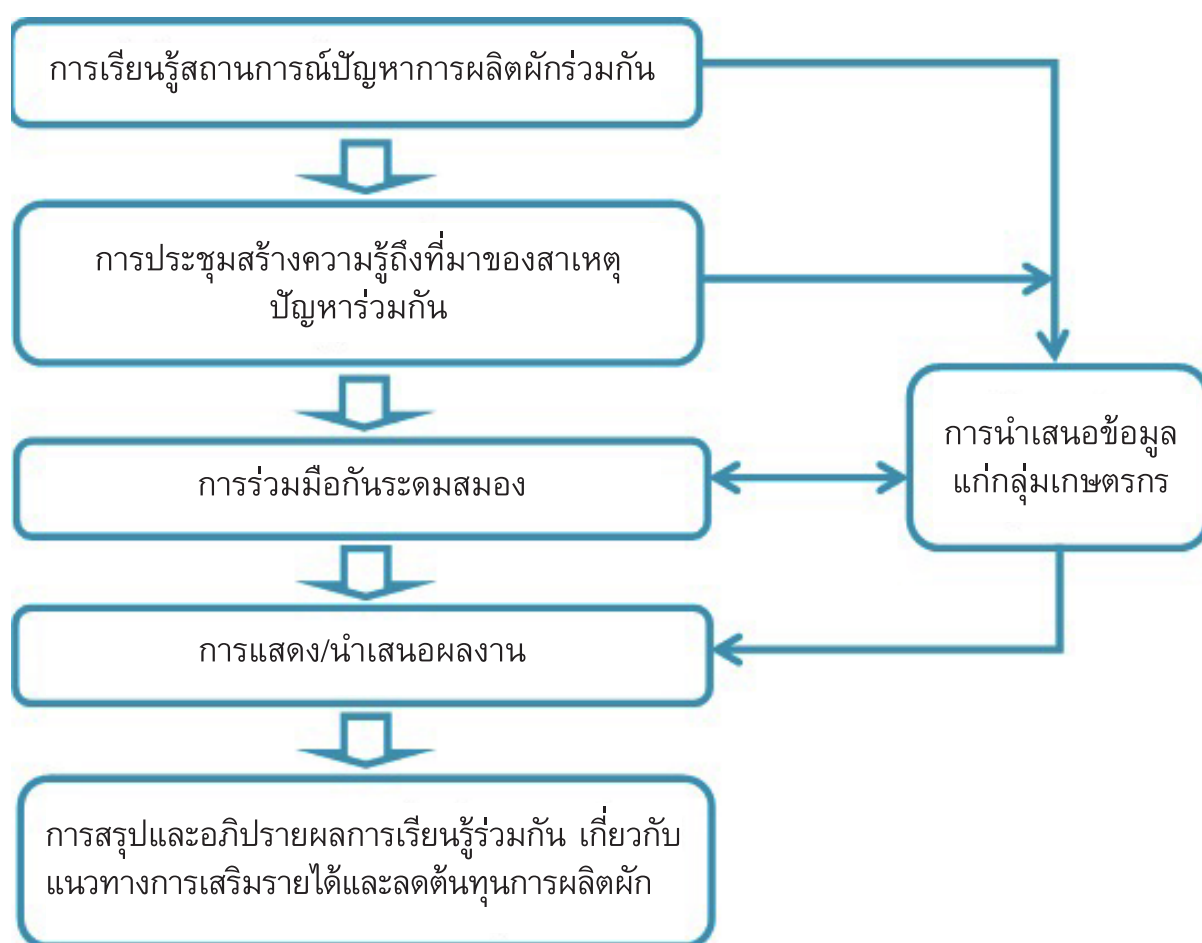
จัดการความเสี่ยงและปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ที่ส่งผลต่อการผลิตและการจำหน่าย

จากการประชุมกลุ่มในประเด็นที่กล่าวแล้วพร้อมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และสอบถาม ได้สะท้อนคืนให้แก่กลุ่มเกษตรกรเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และสามารถวิเคราะห์สาเหตุที่มาของปัญหา

การร่วมมือกันระดมสมอง : เป็นการร่วมมือกันระดมสมองในการหาทางแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเกษตรกร ดำเนินการโดยการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ (SWOT analysis)

การแสดง/นำเสนอผลงาน : ในแต่ละขั้นตอนตั้งแต่การเรียนรู้สถานการณ์ จนกระทั่งการระดมสมองนั้น มีคณะผู้วิจัยเป็นผู้ร่วมกิจกรรมการสะท้อนข้อมูล กระตุ้นการระดมสมอง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างบรรยากาศการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม

การสรุปและอภิปรายผลการเรียนรู้ร่วมกัน : เมื่อกลุ่มเกษตรกรได้ร่วมกันวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ร่วมกันแล้ว ได้นำข้อสรุปจากการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์มาร่วมกันกำหนดแนวทางการเสริมรายได้ และลดต้นทุนการผลิตผักในท้องถิ่นของกลุ่มเกษตรกร โดยการประชุมกลุ่มร่วมกันเพื่อชุมชนและกลุ่มเกษตรกรจะนำไปใช้ประโยชน์ได้

ภาพที่ 5 กรอบแนวคิดการวิจัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อเสริมรายได้และลดต้นทุนการผลิตผักในท้องถิ่นของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผัก ตำบลแว้งนาง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 6 การประชุมกลุ่มเกษตรกรเพื่อการระดมสมองในการหาแนวทางการเสริมรายได้และลดต้นทุนการผลิต จำนวน 131 คน เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2557

ผลการวิจัย

สถานการณ์การผลิตและการเรียนรู้เกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกผัก

จากผลการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสอบถามจากเกษตรกรผู้ปลูกผัก โดยใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มจากผู้ปลูกผักในตำบลแวงน่างทุกคน จาก 17 หมู่บ้าน จำนวนทั้งสิ้น 131 คน เพื่อให้ทราบถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับการปลูกผัก และให้เกษตรกรได้รู้จักตนเอง จากการสรุปผลการวิเคราะห์มีรายละเอียด ดังนี้

1. **บริบทชุมชนผู้ปลูกผัก :** เกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลแวงน่างที่ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย เมื่อเดือนกันยายน 2557 พบว่ากระจายอยู่ในทุกหมู่บ้านของพื้นที่ตำบลแวงน่าง (ภาพที่ 2) รวมแล้วมีจำนวน 131 คน แบ่งเป็นเพศชายจำนวน 29 คน และเพศหญิงจำนวน 102 คน โดยส่วนใหญ่สมาชิกในครอบครัวจะมีอาชีพอื่นๆ และให้ผู้หญิงหรือผู้สูงอายุเป็นผู้ทำกิจกรรมการเพาะปลูก เกษตรกรมีพื้นที่เพาะปลูกแตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ไม่น้อยกว่า

1 งานไปจนถึง 11 ไร่ แต่เมื่อรวมแล้วมีพื้นที่สำหรับเพาะปลูกผักไม่น้อยกว่า 92.80 ไร่

บริบทที่สัมพันธ์กับการผลิตของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผัก ด้านวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อที่เกี่ยวกับการปลูก และการบริโภคผักนั้น การเลือกปลูกผักแต่ละชนิด แต่ละช่วง ประเพณีวัฒนธรรมที่ชาวบ้านหรือคนไทยได้ปฏิบัติสืบทอดกัน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการประกอบอาหารของแต่ละเทศกาล เช่น การปลูกเผือกที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการใช้ประกอบพิธีกรรมความเชื่อ เช่น ประเพณีการเลี้ยงตาแขก นอกจากนั้น ยังมีการนำเอาลักษณะของพืชพรรณที่ปรากฏในชุมชนมาแสดงถึงภูมิอากาศของชุมชนท้องถิ่น เช่น ชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากมะขามมียอดหรือดอกมากในปีใด ทำนายว่ามีฝนตกดีในปีนั้น หรือหากมะม่วงมีดอกมาก ทำนายว่าฝนจะตกมากในปีนั้น หากก้านช่อดอกยาว ทำนายว่าปีนั้นลมจะแรง อย่างไรก็ตาม ผักที่กลุ่มเกษตรกรปลูกนั้นเป็นผักที่ปลูกตามความต้องการของตลาดและสภาพอากาศที่เอื้ออำนวย

มีน้อยมากที่มีความสัมพันธ์กับด้านวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ

ผลการศึกษาริบททางด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรโดยส่วนใหญ่ดำเนินการปลูกผักเป็นอาชีพเสริมของครัวเรือน ดำเนินการโดยสมาชิกในครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพอื่น (ร้อยละ 63) จึงพบว่า ผู้ประกอบอาชีพนี้ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านหรือหญิงสูงอายุ แต่จากการสัมภาษณ์ก็ได้แสดงให้เห็นว่า รายได้ที่เกิดจากการเพาะปลูกผักในท้องถิ่นนั้น สามารถแบ่งเบาภาระของครอบครัวได้อย่างมาก เช่น เป็นค่าสาธารณูปโภค (ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า) และช่วยลดรายจ่ายค่าอาหารของครอบครัว นอกจากนี้ ยังพบว่า ครอบครัวมีเงินออม แต่ส่วนใหญ่เป็นเงินออมจากกลุ่มหรือสถาบันการเงินที่สามารถให้สินเชื่อ ส่งผลให้เห็นว่าเกษตรกรมีหนี้สินสูงมาก และจากการสัมภาษณ์เกษตรกรทราบว่าภาระหนี้สินที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งมาจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาของบุตรหลาน

2. องค์ความรู้การผลิตผักและการจำหน่าย : จากการประชุมกลุ่มเพื่อสะท้อนสถานการณ์ความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชอาหารในท้องถิ่น โดยใช้ช่วงระยะเวลาก่อนการก่อตั้งตลาดชุมชนวางแผนเป็นปีฐาน คือ ปีพ.ศ. 2537 พบว่า ก่อนปีพ.ศ. 2537 ในชุมชนมีจำนวนชนิดของพันธุ์พืชอาหารมากถึง 136 ชนิด จนกระทั่งปัจจุบันพบว่า มีชนิดพันธุ์พืชอาหารที่เพิ่มขึ้น ซึ่งชนิดพันธุ์ที่เพิ่มขึ้นโดยส่วนใหญ่เพิ่มขึ้นจากความต้องการของผู้บริโภคจากตลาด เช่น บล็อกโคลี่ ฮองเต้ พักแก้ว ผักสลัด เป็นต้น ส่วนผักที่ลดจำนวนลงมาก คือ ผักลิ้มผิว โดยมีสาเหตุมาจากการทำการเกษตรโดยใช้เครื่องจักรกลหนัก ส่งผลให้สภาพพื้นดินไม่เหมาะต่อการเติบโต และผักที่หายไปจากชุมชน คือ แตงขาน (นำผลอ่อนมารับประทานกับน้ำพริกเป็นผัก ผลสุกรับประทานเป็นผลไม้) โดยอาจมีสาเหตุมาจากรสชาติที่ไม่เป็นที่นิยมของคนทั่วไป

ผลการศึกษาปัจจัยการผลิตด้านเมล็ดพันธุ์และต้นพันธุ์พบว่า เมล็ดพันธุ์ผักที่มีการเพาะปลูกโดยกลุ่มเกษตรกรตำบลเวียงนาง มีทั้งสิ้น 63 ชนิด ได้มาจากการซื้อ มูลค่ารวมทั้งสิ้น 270,687 บาท โดยยี่ห้อเมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรนิยมซื้อมาเพาะปลูก คือ ศรีแดง เจียไต๋ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากเกษตรกรผู้ปลูกผักดำเนินการเพาะปลูกและขายด้วยตนเอง ทำให้ไม่สามารถเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้ในการเพาะปลูกในรอบต่อไปได้เอง เพราะการเก็บรักษาและการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ใช้ระยะเวลามาก เกษตรกรไม่สามารถรอจนกระทั่งเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์ได้ เพราะต้องเร่งเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อขายในทันที โดยในกลุ่มเกษตรกรมีเกษตรกร 1-2 ราย ที่เน้นการเพาะต้นกล้าผักเพื่อขายให้เกษตรกรในกลุ่ม แต่ใน

กลุ่มเกษตรกรเองยังไม่ทราบข้อมูลนี้อย่างแพร่หลาย และจำนวนต้นกล้าที่เพาะมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของกลุ่มเกษตรกรส่วนหนึ่งตระหนักดีว่าเมล็ดพันธุ์ที่ซื้อนั้นมีราคาค่อนข้างแพง เช่น ข้าวโพดหวานมีราคาถึงกิโลกรัมละ 800 บาท แต่ยังเห็นว่ามีค่าจำเป็นเพราะเชื่อว่ามีอัตราการงอกสูงและให้ผลผลิตดี

ส่วนการเลือกชนิดพืชที่ใช้ในการเพาะปลูกของเกษตรกรแต่ละคนนั้น มีความแตกต่างกันออกไป โดยสามารถสรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกชนิดพืชที่ใช้ในการเพาะปลูกคือ

1) ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก เกษตรกรจะปลูกพืชที่เคยปลูกเป็นหลัก อาจเนื่องมาจากมีความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกพืชนั้นๆ แล้วเป็นอย่างดี จึงมีความมั่นใจว่าหากลงทุนปลูกแล้วจะได้ผลผลิตดีและสามารถขายได้

2) ปลูกพืชที่สอดคล้องกับฤดูกาลและเทศกาล เนื่องจากจะขายได้ราคาดี เช่น ในช่วงเทศกาลปีใหม่ ผักจำพวกคื่นช่าย กระหล่ำปลี ผักกาดขาว กระหล่ำดอก นิยมนำไปใช้ประกอบอาหารมาก เป็นต้น นอกจากการซื้อเมล็ดพันธุ์แล้วเกษตรกรใช้เงินลงทุนไปกับการบำรุงรักษาพืชค่อนข้างมาก โดยจะเห็นได้ว่าการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่แตกต่างกันออกไป สามารถแบ่งกลุ่มของสารเคมีทางการเกษตรที่ใช้ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ปุ๋ยและน้ำหมัก ซึ่งประกอบด้วย ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยเคมีและน้ำหมักชีวภาพ 2) ฮอร์โมน เช่น ฮอร์โมนยี่ห้อโบไอซ่า ฮอร์โมนเขียว เป็นต้น และ 3) สารเคมีกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช เช่น ไพรีดาน แลนเนต เป็นต้น จากการสัมภาษณ์ยังไม่สามารถสรุปได้ว่า เกษตรกรตัดสินใจเลือกสารเคมีแต่ละกลุ่มอย่างไร แต่พบว่าเกษตรกรมีความรู้เกี่ยวกับการปลูกผักแบบปลอดสารเคมีว่ามีความปลอดภัยต่อตนเองและผู้บริโภค และสามารถขายผลผลิตได้ในราคาสูงขึ้น จึงจะเห็นว่าการนำสารชีวภาพเข้ามาใช้ในการเพาะปลูก อย่างไรก็ตาม ยังไม่สามารถบ่งชี้ได้ว่า มีเกษตรกรจำนวนเท่าใดที่มีการปลูกผักโดยลดการใช้สารเคมี

จากข้อมูลในตารางที่ 1 จะพบว่า ฤดูแล้งจะมีชนิดพันธุ์ผักที่เกษตรกรลงทุนซื้อมากที่สุด จำนวน 44 ชนิด รองลงมา คือ ฤดูหนาว และฤดูฝน โดยผักบางชนิดนิยมซื้อมาเพาะปลูกในบางฤดูกาลเท่านั้น เช่น ดอกขจร และผักหวาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเงินลงทุนซื้อเมล็ดพันธุ์และต้นพันธุ์ผักพบว่า ในฤดูหนาว เกษตรกรลงทุนซื้อเมล็ดพันธุ์ผักมากที่สุด คือ 80,842 บาท อาจเนื่องมาจากเมล็ดพันธุ์และต้นพันธุ์ที่เกษตรกรลงทุนปลูกในฤดูหนาวนั้น เป็นชนิดพันธุ์ที่มีราคาสูง โดยเฉพาะผักจำพวกกระหล่ำปลี กระหล่ำดอก เป็นต้น

ตารางที่ 1 ราคาเมล็ดพันธุ์และต้นพันธุ์ผักในท้องถิ่นที่เกษตรกรผู้ปลูก จำนวน 131 คน จ่ายในปีพ.ศ. 2557-2558

ชนิดพันธุ์ผัก	ราคาเมล็ดพันธุ์ผักที่เกษตรกรซื้อมาใช้ในการเพาะปลูก (บาท) (เกษตรกรจำนวน 131 คน)				
	ฤดูหนาว 2556	ฤดูแล้ง 2557	ฤดูฝน 2557	ฤดูหนาว 2557-58	ฤดูแล้ง 2558
กระเทียม	-	20	-	851.5	-
กะเพรา	150	505	400	65.5	-
กวาดำ	2,025	1,090	130	851.5	524
กะหล่ำดอก	5,685	630	400	11,036.75	-
กะหล่ำปลี	4,710	1,915	250	3,537	-
กุ่มขี้เหล็ก	300	-	-	-	-
ขมิ้น	1,000	-	-	-	-
ข่า	520	550	150	65.5	-
ข้าวโพด	4,747	11,120	11,335	982.5	327.5
ข้าวโพดอ่อน	-	1,500	-	-	-
คะน้า	2,350	715	590	622.25	393
คื่นช่าย	545	250	40	786	-
แคบ้าน	150	600	-	-	-
ชะอม	-	850	1,900	3,275	0
ชีลาว	1,430	600	150	753.25	-
ชีหอม	5,340	160	380	2,292.5	-
ดอกขจร	-	15	-	-	-
ผักหวาน	-	20	-	-	-
ต้นหอม	7,950	10,170	2,730	-	2,751
ตะไคร้	60	1,020	350	0	0
แตงกวา	2,265	2,570	820	917	196.5
แตงช้าง	-	-	50	-	-
แตงไทย	-	130	-	1,310	-
แตงโม	100	850	210	-	-
แตงลั่น	120	760	320	-	-
ถั่วฝักยาว	7,560	10,075	10,855	9,923.25	9,432
ถั่วพู	200	40	-	-	-
ถั่วลิสง	-	-	-	382.5	-
น้อยหน่า	-	150	-	-	-
น้ำเต้า	40	300	20	-	-

ตารางที่ 1 ราคาเมล็ดพันธุ์และต้นพันธุ์ผักในท้องถิ่นที่เกษตรกรผู้ปลูก จำนวน 131 คน จ่ายในปีพ.ศ. 2557-2558 (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ผัก	ราคาเมล็ดพันธุ์ผักที่เกษตรกรซื้อมาใช้ในการเพาะปลูก (บาท) (เกษตรกรจำนวน 131 คน)				
	ฤดูหนาว 2556	ฤดูแล้ง 2557	ฤดูฝน 2557	ฤดูหนาว 2557-58	ฤดูแล้ง 2558
บวบงู	120	610	280	4257.5	1,965
บวบหอม	1,040	750	1,270	6,713.75	4,126.5
บวบเหลี่ยม	300	380	700	-	-
บล็อกโกลี	250	200	-	4,011.9	-
ผักกาดขาว	2,730	980	385	6,304.4	-
ผักกาดสร้อย	-	-	-	-	32.75
ผักกาดเขียวปลี	360	-	-	671.4	196.5
ผักกาดดอก	210	-	155	131	-
ผักกาดหอม	195	-	-	-	-
ผักบุ้ง	11,490	12,895	3,720	14,197.1	7,440.8
ยอดมะกล่ำ	80	-	-	-	-
พริก	1,165	1,745	1,115	1,326.38	491.25
พักทอง	185	2,890	260	-	-
พักแฟง	60	20	40	-	-
มะเขือ	3,370	4,645	2,685	3,406	7,440.8
มะเขือเทศ	605	160	40	98.25	0
มะเขือพวง	20	-	-	-	0
มะเขือยาว	-	25	-	-	1,637.5
มะนาว	5,750	3,400	2,000	15,883.8	458.5
มะระขี้นก	-	-	20	-	-
มะละกอ	850	20	170	-	-
แมงลัก	1,355	1,135	1,495	1,260.9	278.4
ลั่นฟ้า	1,600	-	-	-	-
สลัด	500	-	2,000	1,752.13	-
สาระแหน่	20	160	-	65.5	0
หน่อไม้	900	1,000	1,000	-	-
โหระพา	440	380	430	229.25	98.25
รวม	80,842	78,000	48,845	98,725	35,130.925
รวมทั้งสิ้น	207,687			133,855.8	
	เฉลี่ย (บาท/ครัวเรือน/ฤดูเพาะปลูก)		528.47	510.9	

หมายเหตุ: เส้นหนาที่ปในตารางแสดงให้เห็นถึงช่วงที่มีการปฏิบัติการ

และเมื่อพิจารณาองค์ความรู้ด้านการบำรุงรักษาผัก โดยการวิเคราะห์ปัจจัยการผลิตที่สัมพันธ์กับการบำรุงรักษา พบว่า เกษตรกรมีเทคนิคการบำรุงรักษาพืชที่แตกต่างกันออกไป คือ มีการใช้สารเคมีทางการเกษตรทั้งที่เป็นสารเคมีที่เกี่ยวข้องกับการกำจัดศัตรูพืช เช่น โพลิดอน ยาฉีดพ่นเป็นต้น และการบำรุงพืช เช่น ปุ๋ยสูตรต่างๆ และฮอร์โมนอื่นๆ ต่างๆ นอกจากนั้น ยังพบว่ามีการใช้ภูมิปัญญาในการบำรุงต้นพืช เช่น การฉีดพ่นด้วยนมสด เพื่อให้ลำต้นพืชมีความอวบและกรอบมากขึ้น โดยในการบำรุงรักษาพืชที่ปลูกนั้น เริ่มตั้งแต่การเตรียมดินและเมล็ดพันธุ์ จะเห็นได้ว่าการใช้สารเคมีทางการเกษตรตั้งแต่ขั้นการเตรียมดิน เช่น การรองกันหลุมด้วยสารเคมีฆ่าแมลงและเชื้อรา บำรุงดินด้วย Nutriplant เป็นต้น ต่อมาคือการปลูก มีการคลุกเมล็ดด้วยสารเคมีเพื่อให้ต้นกล้ามีความแข็งแรง เช่น ใช้ไตรโคเดมา เมื่อพืชเติบโตขึ้นแล้วยังพบว่า มีการใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชและโรคพืชอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบาด เช่น ในฤดูฝนจะมีการใช้ยาฆ่าเชื้อรามากกว่าฤดูอื่นๆ นอกจากการควบคุมแมลงและโรคพืชแล้ว การบำรุงรักษาโดยการเติมธาตุอาหารพืช ก็พบว่ามีความแตกต่างกัน เช่น เกษตรกรบางรายมีการใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ได้จากการหมักด้วยตนเองหรือซื้อจากร้านค้า ดังนั้น ปุ๋ยที่เกษตรกรใช้จึงพบว่า มีความแตกต่างกันมากกว่า 13 รายการ ส่วนฮอร์โมนที่ใช้ในการบำรุงต้นพืชนั้น ก็พบว่ามีความแตกต่างหลากหลายชนิด เช่น Abza ของบริษัทแอมเวย์ ที่พบว่ามีการใช้งานในเกษตรกรบางราย หรือการใช้นมข้นเจือจางด้วยน้ำฉีดพ่นพืช เช่น คะน้า กะหล่ำปลี เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการใช้ฮอร์โมนในการเร่งดอก คือ ฮอร์โมนยี่ห้อโบโซชา

เมื่อจำแนกค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาผักในท้องถิ่นที่ปลูก โดยแบ่งออกเป็นด้านใหญ่ๆ 4 ด้าน คือ 1) ยา/ฮอร์โมน/ปุ๋ยเคมี/ปุ๋ยชีวภาพ 2) สาธารณูปโภค 3) วัสดุอุปกรณ์ในการปลูกผัก และ 4) ค่าซ่อมแซมวัสดุอุปกรณ์/ค่าเสื่อม พบว่า เกษตรกรใช้เงินลงทุนในการบำรุงรักษาพืช ทั้งสิ้น 851,362 บาท โดยพบว่าในช่วงฤดูฝนจะมีการลงทุนในด้านต่างๆ นี้น้อยที่สุด ทั้งนี้ เนื่องจากฤดูฝนในปี.ศ. 2557 มีฝนตกกระจายเกือบตลอดฤดูกาล ทำให้ต้นกล้าที่เกษตรกรเพาะพันธุ์ไว้ได้รับความเสียหายจากความชื้นและปริมาณน้ำที่มากกว่าฤดูกาลอื่นๆ จึงทำให้เกษตรกรบางคนตัดสินใจไม่ปลูกพืชเพื่อขายในช่วงฤดูกาลนี้ (ที่มาข้อมูล: การประชุมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผัก เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2557)

เมื่อมีการสอบถามรายได้จากการขายผักของเกษตรกรเครือข่ายอุ้มชูสาคามพบว่า เกษตรกรจำนวน 131 คน มีรายได้รวมจากการขายผักที่ปลูกเองและเก็บหาได้ในธรรมชาติ และสัตว์ต่างๆ ที่เก็บหาได้จากธรรมชาติถึง 2,665,440 บาท/ปี โดยแยกเป็นผักที่ปลูกเอง เท่ากับ 2,459,735 บาทต่อปี ผักที่เก็บหา

ได้จากธรรมชาติเท่ากับ 106,315 บาทต่อปี และสัตว์แมลง หอยเห็ดที่เก็บหาได้ตามธรรมชาติ เท่ากับ 99,390 บาท ต่อปี อย่างไรก็ตามพบว่า ผักที่เกษตรกรเก็บหาได้จากธรรมชาตินั้นมีจำนวนชนิดมากกว่าที่แสดงในตาราง คือ กระเจ็ด มะระขี้นก ย่านาง ผักบุ้งนา อีตู่ โหระพา ผักบั้ง ดอกขี้กิ้ง ผักลิ้นปี่ กระเจ็ดน้ำ และบวบ ซึ่งพืชเหล่านี้ส่วนหนึ่งไม่สามารถระบุราคาที่ขายได้ในแต่ละปี และส่วนหนึ่งเป็นการเก็บหาเพื่อการบริโภคเท่านั้น ซึ่งส่วนนี้จะไปช่วยเกษตรกรลดค่าใช้จ่ายการประกอบอาหารในแต่ละวัน ซึ่งส่วนนี้ยังไม่ได้ประเมินเป็นมูลค่า

เมื่อนำรายได้ทั้งหมดมาหักลบด้วยรายจ่ายพบว่า เกษตรกรมีกำไรเท่ากับ 1,601,391 บาทต่อปี เฉลี่ยเป็น 11,725.5 บาทต่อคนต่อปี ทั้งนี้ จะเห็นว่ารายจ่ายในส่วนการบำรุงรักษาพืชพรรณและวัสดุอุปกรณ์นั้นมีค่อนข้างสูง ในขณะที่รายได้ส่วนหนึ่งคิดเป็นเงินจำนวน 205,705 บาท เป็นเงินที่ได้มาจากการเก็บหาตามธรรมชาติและไม่ค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษา ดังนั้น หากเกษตรกรสามารถเพิ่มรายได้ในส่วนนี้จะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง

จากการสะท้อนข้อมูลและองค์ความรู้แก่ชุมชนนั้น เห็นได้ว่าเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในปัญหาทั้งที่เกิดจากการซื้อเมล็ดพันธุ์ ค่าสารเคมีและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ดังจะเห็นได้ว่ามีเกษตรกรบางรายเริ่มมีการหมักน้ำหมักชีวภาพจากเศษผักที่เหลือทิ้งตามแปลงไว้ใช้ทดแทนสารเคมีทางการเกษตรที่มีขายตามท้องตลาด และยิ่งไปกว่านั้นเกษตรกรยังมีแนวคิดว่าจะหากมีการเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการปลูกผักแบบใช้สารเคมีมาเป็นการเพาะปลูกแบบปลอดสารเคมีจะสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคและส่งผลให้ขายผลผลิตได้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม เกษตรกรเกือบทั้งหมดยังเห็นว่าการซื้อเมล็ดพันธุ์จากบริษัทขายเมล็ดพันธุ์นั้นเป็นสิ่งจำเป็น เพราะการคัดเลือกและเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เป็นเรื่องยุ่งยากและใช้เวลา ในขณะที่กิจกรรมการเพาะปลูกไปจนถึงการขายในตลาดชุมชน ทำให้เกษตรกรไม่มีเวลาพอที่จะดำเนินการด้วยตนเอง จึงสามารถสรุปได้ว่า จากกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันของเกษตรกรสามารถสร้างความรู้ความเข้าใจที่จะนำไปสู่ปัญหาได้ แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องซึ่งจะต้องมีการหนุนเสริมต่อไป

การร่วมมือกันระดมสมอง

จากการประชุมปฏิบัติการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ ทำให้เกษตรกรได้เกิดการทบทวนตนเองให้ทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส ภัยคุกคาม ที่จะนำไปสู่การคิดวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหา ดังแสดงในภาพที่ 7 ซึ่งเป็นการย้ำชัดว่า เกษตรกรมีความเข้าใจในสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มตนอย่างชัดเจน ซึ่งอาจจะเป็นความเข้าใจที่มีอยู่แล้วในกลุ่มเกษตรกรและส่วนหนึ่งอาจจะเกิดจากผลของการวิจัย

ภาพที่ 7 ผลการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ของเกษตรกรผู้ปลูกผักแว่น

แผนปฏิบัติการเพื่อลดต้นทุนการผลิตและกลยุทธ์การเสริมรายได้

แผนปฏิบัติการเพื่อลดต้นทุนการผลิต และกลยุทธ์การเสริมรายได้ของกลุ่มเกษตรกรที่ได้จากการประชุมสรุปและอภิปรายผลของการระดมสมอง สามารถสรุปได้ว่า เกษตรกรมีกลยุทธ์ในการลดต้นทุนการผลิตอยู่ 3 ด้าน คือ การลดต้นทุนด้านเมล็ดพันธุ์ ด้านสารเคมีทางการเกษตร และการส่งเสริมการขาย โดยมีวิธีการที่เกษตรกรต้องการดำเนินการเร่งด่วน ดังนี้

1. กลยุทธ์การลดต้นทุนด้านเมล็ดพันธุ์ เกษตรกรได้เห็นว่ากลยุทธ์ด้านนี้จะนำไปสู่การลดต้นทุนที่ต้องจ่ายเพิ่มในกระบวนการเพาะปลูก และเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงด้านพันธุ์กรรมของพันธุ์พืชท้องถิ่น จึงกำหนดวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

1.1 จัดตั้งกลุ่ม/ตัวแทนเพื่อซื้อเมล็ดพันธุ์ผักจากบริษัทโดยตรง ได้แก่ ทรายแดง เจียไต๋ เพื่อลดบทบาทพ่อค้าคนกลาง เช่น ร้านค้าในชุมชน จะทำให้ซื้อเมล็ดพันธุ์ในราคาที่ถูกลง

1.2 ตั้งกลุ่มเพาะกล้าผัก เพื่อแบ่งปันต้นกล้าผักให้แก่สมาชิกในราคาถูก เนื่องจากการเพาะกล้าของพืชผักบางชนิดต้องอาศัยทักษะและเวลา จึงทำให้เกษตรกรบางคนต้อง

ซื้อจากร้านค้า การแลกเปลี่ยนกันระหว่างกลุ่มก็ทำให้เกษตรกรประหยัดได้มากขึ้น อีกทั้งยังส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในกลุ่ม และรักษาแหล่งพันธุ์กรรมของพันธุ์พืชในชุมชนอีกทางหนึ่ง

1.3 เกษตรกรช่วยกันเสาะหา รวบรวมเมล็ดพันธุ์ผักในท้องถิ่นตำบลเวียงน่างมาขยายพันธุ์และอนุรักษ์ไว้

2. กลยุทธ์การลดต้นทุนด้านสารเคมีทางการเกษตร จากการสะท้อนข้อมูลทำให้เกษตรกรมีความประหลาดใจเกี่ยวกับเงินที่ใช้ในการซื้อสารเคมีทางการเกษตร ทำให้เกษตรกรเห็นว่าการซื้อสารเคมีทางการเกษตรที่ใช้ในการกำจัดศัตรูพืชมากเกินไป อีกทั้งเกษตรกรเห็นว่า การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจไม่ซื้อสินค้าตน จึงเห็นว่าควรมีวิธีการลดการใช้เพื่อความปลอดภัยและดีต่อสุขภาพผู้บริโภค คือ การใช้สารสกัดธรรมชาติหรือสกัดจากของเหลือทิ้งทางการเกษตร คือ การใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยชีวภาพ การใช้ไตรโคเดอมา การใช้ฮอร์โมน การหมักน้ำหมักชีวภาพ การใช้สารกำจัดศัตรูพืชจากสมุนไพร ซึ่งเกษตรกรหลายคนมีการใช้สารสกัดชีวภาพที่

ทำขึ้นใช้เอง จากการประชุมนำเสนอผลงานวิจัยและให้มีการแลกเปลี่ยนกันในกลุ่ม ทำให้เกษตรกรหลายคนได้รับทราบวิธีการผลิตสารสกัดชีวภาพด้วย

3. กลยุทธ์ด้านการตลาด เนื่องจากเกษตรกรเป็นทั้งผู้ปลูกและผู้ขาย จึงได้เล็งเห็นว่านอกจากการลดต้นทุนแล้ว คงยังไม่เพียงพอที่จะทำให้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้นได้ จึงมีการปรับตัวเพื่อให้ขายผลผลิตได้เพิ่มมากขึ้น โดยมีวิธีการดังนี้

3.1 การจัดชุดผักสุภาพของตลาดชุมชนวงน่าง ซึ่งก่อนการปฏิบัติการวิจัย เกษตรกรมีการปรับตัวเพื่อส่งเสริมการขายด้วยการจัดชุดเมนูผักเพื่อประกอบอาหาร 14 ชุด ยกตัวอย่าง เช่น ชุดผักสำหรับทำส้มตำ ชุดผักสำหรับรับประทานกับปลาหนึ่งหรือลาบ เป็นต้น โดยมีพื้นฐานเริ่มต้นมาจากการที่เกษตรกรมีผลผลิตเหลือจากการขายในแต่ละวันและเกรงจะเน่าเสีย จึงนำผักที่เหลือมาจัดเป็นชุดพร้อมปรุงทำให้ขายผักได้มากขึ้น จึงมีการรวมกับกลุ่มสินค้าอื่นๆ ในตลาด เช่น กลุ่มแม่ค้าปลา เป็นต้น ดังแสดงตัวอย่างในภาพที่ 8

3.2 การสร้างสัญลักษณ์กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลวงน่าง เช่น ป้ายผักพื้นบ้านปลอดภัย ผักกันเปื้อนโครงการ

3.3 การจัดโซนสินค้าผักในท้องถิ่น และอาหารแปรรูปในตลาดสดชุมชนวงน่างบนถนนทุ่งสว่าง

ผลการปฏิบัติการ

เมื่อเกษตรกรได้กำหนดกลยุทธ์ร่วมกันในการเสริมรายได้ และลดต้นทุนการปลูกผักในท้องถิ่นร่วมกันแล้ว เกษตรกร

แต่ละครัวเรือนก็นำไปปฏิบัติตามแผนงานที่กำหนด โดยในการวิจัยได้ให้ระยะเวลาในการเพาะปลูก ประมาณ 6 เดือน หรือ 2 ฤดูเพาะปลูก ภายหลังจากการปฏิบัติการได้มีการสำรวจรายได้จากการขายผักและต้นทุนที่เกษตรกรใช้ในการเพาะปลูก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภายหลังจากปฏิบัติการ เกษตรกรมีรายได้จากการขายผักเป็นเงิน 5,548.7 บาทต่อครัวเรือนต่อฤดูกาลเพาะปลูก คิดเป็นเงินที่ลดลงจากก่อนการปฏิบัติการที่เกษตรกรมีรายได้ 6,782.29 บาทต่อครัวเรือน ต่อฤดูกาลเพาะปลูก อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาครั้งนี้ มีเกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่ทันได้เก็บเกี่ยวผลผลิตในฤดูแล้ง จึงอาจเป็นเหตุผลหลักที่เกษตรกรมีรายได้้น้อยกว่าก่อนปฏิบัติการ

ต้นทุนค่าเมล็ดพันธุ์หลังปฏิบัติการ เป็นเงินเฉลี่ย 510.9 บาทต่อครัวเรือนต่อฤดูกาลเพาะปลูก คิดเป็นเงินที่ลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับค่าซื้อเมล็ดพันธุ์ก่อนการปฏิบัติการ (528.47 บาท ต่อครัวเรือนต่อฤดูกาลเพาะปลูก) คิดเป็นร้อยละ 3.3 (ดังแสดงรายละเอียดในตารางที่ 1)

ต้นทุนค่าวัสดุ อุปกรณ์ และสารเคมีในการเพาะปลูก คิดเป็นเงิน 2,094.55 บาทต่อครัวเรือนต่อฤดูกาลเพาะปลูก คิดเป็นร้อยละ 13.3 (ทั้งนี้หากหักค่าชุดบ่อ 57,000 บาท) และถ้าไม่หักค่าชุดบ่อจะพบว่าเกษตรกรใช้เงินค่าวัสดุ อุปกรณ์ และสารเคมีเป็นเงิน 4,201.02 บาทต่อครัวเรือนต่อฤดูกาลเพาะปลูก แต่เมื่อแยกคำนวณเฉพาะค่าสารเคมีทางการเกษตรพบว่า เกษตรกรซื้อ

ภาพที่ 8 ตัวอย่างชุดผักที่เกษตรกรผู้ปลูกจัดทำเพื่อให้ขายสินค้าได้มากขึ้น

สารเคมีทางการเกษตรลดลง ร้อยละ 47 โดยก่อนปฏิบัติการมีการซื้อสารเคมี เป็นเงิน 465.39 บาทต่อครัวเรือนต่อฤดูกาลเพาะปลูก และหลังปฏิบัติการมีการซื้อสารเคมีเป็นเงิน 246.5 บาทต่อครัวเรือนต่อฤดูกาลเพาะปลูก

จากการคำนวณต้นทุนด้านต่างๆ แสดงให้เห็นว่า โครงการฯ สามารถส่งเสริมให้เกษตรกรลดต้นทุนและเสริมรายได้การผลิตผักในท้องถิ่นในตำบลเวียงน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีประสิทธิภาพในระดับหนึ่ง ที่กล่าววาระดับหนึ่งนั้นจะเห็นว่า เกษตรกรมีความรู้ในการเพาะปลูก มีเทคนิคและการปรับตัวค่อนข้างดี เมื่อมีการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันด้วยการพัฒนากลยุทธ์ที่มุ่งเป้าลดต้นทุนการเพาะปลูกและการเสริมรายได้ นั้น ทำให้เกษตรกรมองเห็นสถานการณ์ปัญหา รับทราบถึงทรัพยากรที่มี มีโอกาสได้แบ่งปันความรู้และเทคนิคซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ร่วมกัน จึงส่งผลให้สามารถลดต้นทุนการเพาะปลูกโดยเฉพาะการใช้สารเคมีทางการเกษตรลงไปได้มาก

อภิปรายผล

จากการศึกษาสถานการณ์ผักพื้นบ้านและองค์ความรู้เกี่ยวกับการปลูกผักพบว่า สาเหตุที่ผักพื้นบ้านลดจำนวนชนิดลงอย่างมากนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เป็นผลจากการทำการเกษตร การใช้สารเคมีทางการเกษตร แต่อีกสาเหตุหนึ่งที่ผลงานวิจัยนี้ไม่ได้กล่าวถึง คือ การที่คนรุ่นหลังไม่ทราบว่าจะปรุงอาหารจากพืชผักแต่ละชนิดอย่างไรนั้น ซึ่งท้ายที่สุดแล้วจะนำไปสู่การลดลงของพืชพันธุ์ชนิดนั้น (ยิ่งยง ไพสุขสานติวัฒนา, 2556) และอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งของการลดลงของความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ดังจะเห็นได้จากในงานวิจัยว่ามีผักจำนวนหลายชนิดที่ลดจำนวนลงและหายไป เช่น ผักลิ้มผิว และแตงขาน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็มีผักชนิดอื่นๆ ที่พบในถิ่นอื่นเพิ่มขึ้น เช่น พักแก้ว ผักสลัด และกะหล่ำปลี ซึ่งเป็นผลจากการเลือกของผู้บริโภค นอกจากนั้นความรู้ทางด้านเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่เองก็มีผลต่อการลดลงของชนิดพันธุ์พืชผักท้องถิ่น เพราะทำให้ท้องถิ่นสามารถเพาะปลูกผักต่างถิ่นได้ดีขึ้น จึงสรุปได้ว่าการเลือกบริโภคของประชาชนมีผลต่อการคงอยู่ของพืชผักเป็นอย่างยิ่ง การให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมนูอาหารที่ใช้ผลผลิตผักพื้นบ้านจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ และควรเน้นการส่งเสริมการบริโภคอาหารที่มีการปรุงด้วยผักพื้นบ้านและผักในท้องถิ่นหลากหลายชนิด การส่งเสริมการบริโภคผักตามฤดูกาลอาจจะเป็นแนวทางที่สามารถส่งเสริมให้ชนิดพันธุ์ของผักพื้นบ้านคงอยู่ต่อไปได้อีกทางหนึ่ง (ยิ่งยง ไพสุขสานติวัฒนา, 2556)

จากการประชุมกลุ่มเกษตรกรจะเห็นว่า เกษตรกรมีวิธี

การเพาะปลูกและบำรุงรักษาแตกต่างกันออกไป และมีความพร้อมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และที่น่าแปลกใจมาก คือ เกษตรกรไม่ค่อยได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องเทคนิควิธีการเพื่อการปรับปรุงประสิทธิภาพการเพาะปลูกในกลุ่ม นอกเหนือไปจากการเพาะปลูกแล้ว เกษตรกรยังมีประเพณีและความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก ผนวกกับการหนุนเสริมของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตรตำบล เทศบาล สถาบันการศึกษาในพื้นที่ใกล้เคียง เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรแต่ละคนก็มีความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกพืชผักอยู่แล้ว ดังนั้น การวิจัยที่เน้นการพัฒนาโดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนจึงเป็นวิธีที่ดีที่จะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังจะเห็นตัวอย่างงานวิจัยหลายชิ้นที่เน้นส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาของชุมชน (วรวิทย์ นัยวิจิตร และคณะ, 2558; วิภาวี ไทเมืองพล และคณะ, 2558) และสามารถส่งเสริมให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ในการวิจัยนี้ได้ใช้การพัฒนากลยุทธ์โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์เป็นการสนับสนุนให้เกษตรกรและคณะผู้วิจัยมีความเข้าใจในสถานการณ์และปัญหา มองเห็นสภาพความเป็นจริงและสถานการณ์ปัจจุบันร่วมกัน ทำให้มีการสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาที่สามารถแก้ไขร่วมกันได้ (Idenburg, 1993) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่มีระยะเวลาไม่มากนักอาจจะยังไม่พอที่จะเปลี่ยนทัศนคติบางประการได้ เช่น เกษตรกรยังเห็นว่าการซื้อเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้ในการเพาะปลูกนั้นมีความจำเป็นอย่างมาก เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ที่ซื้อนั้นผ่านการคัดเลือกมาแล้วอย่างดีทำให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดี เช่น มีอัตราการงอกสูง มีความหวานสูง มีความกรอบมาก เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคทำให้เกษตรกรสามารถขายผลผลิตได้ในราคาสูงขึ้น จึงทำให้เกษตรกรเห็นว่ามีค่าจำเป็นต้องซื้อเมล็ดพันธุ์เพื่อการเพาะปลูก ในอนาคตการส่งเสริมด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตรที่ถูกต้อง และการส่งเสริมให้ปฏิบัติอย่างจริงจังอาจจะช่วยแก้ไขปัญหานี้ต่อไปได้ นอกจากนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมล็ดพันธุ์พื้นเมืองและส่งเสริมให้แก่เกษตรกร ควรมีการวิจัยและพัฒนาประเด็นนี้อย่างจริงจังและเข้าถึงเกษตรกร

เนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกเป็นผู้ขายสินค้าเอง จึงทำให้เกษตรกรต้องหาวิธีในการส่งเสริมการขาย ดังจะเห็นได้ว่าเกษตรกรมีวิธีการดึงดูดความสนใจลูกค้าตั้งแต่การจัดแผงวางสินค้าไปจนถึงการจัดชุดสินค้า เช่น การจัดแผงสินค้าในตลาดเกษตรกรบางรายมีการกระจายตำแหน่งแผงขายผักมากกว่า 1 จุด เพื่อเพิ่มโอกาสในการขาย นอกจากนั้นแล้ว การวางสินค้าบนแผงนั้นเน้นการวางตามลำดับสินค้าที่ได้รับความนิยมมากไปหาน้อย และความสวยงามน่ารับประทาน เกษตรกรมีการจัดชุด

ผักเพื่อให้ผู้บริโภคเลือกซื้อ เช่น ชูดลก ชูดลาบ ชูดผัดผักรวม เป็นต้น ทั้งนี้ เนื่องจากการปรุงอาหาร 1 รายการ จำเป็นต้องใช้ผักหลายชนิดจึงทำให้ผู้บริโภคจำเป็นต้องซื้อผักหลายรายการ ดังนั้น เกษตรกรจึงนำผักที่ปลูกหรือผักที่ได้จากกลุ่มมาจัดเป็นชุดทำให้สามารถขายผักได้มากขึ้น ทำให้จำนวนชุดผักมีมากกว่า 14 ชุด ในการจัดชุดอาหารนี้ทำให้เกษตรกรในกลุ่มมีการซื้อขายผลผลิตที่ตนเองผลิตไม่ได้ และมีการซื้อสินค้าจากกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มเลี้ยงปลา เป็นต้น การส่งเสริมการขายจึงเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่จะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น หากมีการส่งเสริมการขายอย่างจริงจัง การพัฒนาผลิตภัณฑ์อาจจะเป็นชุดความรู้ อีกอย่างหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมเกษตรกรได้เพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น อาจเริ่มตั้งแต่การคิดค้นเมนูชุดผักพร้อมปรุงเพิ่มเติม เช่น เมนูผักลวกแม่मार (ผักสำหรับหญิงมีครรภ์) หรือเมนูอาหาร

บำรุงน้ำนมแม่ลูกอ่อน (เมนูอาหารสุขภาพเหล่านี้เป็นข้อเสนอแนะจากคณาจารย์และนิสิต คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เมื่อไปเยี่ยมชมกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มผู้ปลูกผักตำบลแวงนาง เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2557) หรืออาจจะมีการพัฒนาสูตรอาหารที่ใช้ผลผลิตจากชุมชน ดังเช่นตัวอย่างงานวิจัยของ นิตยา สุวรรณสม (2557)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เลขที่สัญญา REG57E0032 ขอขอบคุณเกษตรกรผู้ปลูกผักตำบลแวงนางที่ให้ความอนุเคราะห์และร่วมมือในการดำเนินการโครงการวิจัยนี้

รายการอ้างอิง

- เชมณัญญ์ มิ่งศิริธรรม. 2554. การบูรณาการวิธีการเรียนแบบร่วมมือกับการเรียนแบบร่วมมือกัน. Veridian E-Journal SU, 4(1): 435-444.
- นิตยา สุวรรณสม. 2557. การวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์น้ำจิ้มสุกี้เพื่อสุขภาพจากกากกระเทียมที่หมักด้วยเชื้อโพรไบโอติก เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน เทศบาลตำบลบ้านเก่า อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 6(6): 40-51.
- ยิ่งยง ไพสุสานติวัฒนา. 2556. ผักพื้นบ้าน: ภูมิปัญญาและมรดกที่คนไทยหลงลืม. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการและอุทยานผักพื้นบ้านในวิถีไทย. ณ สำนักพิพิธภัณฑสถานและวัฒนธรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 19 ธันวาคม 2556.
- วงศ์ นัยวินิจ วันเพ็ญ สุวรรณ สกิต เสนา และดวงมณี นารีนุช. 2558. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำให้สามารถบริหารจัดการน้ำชลประทานระบบท่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตำบลบึงมะแลง อำเภอยะรัง จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 7(1): 4-18.
- วิภาวี ไทเมืองพล วัฒนะ ลีลาภัทร ภัททิรา เกษมศิริ เมธาวิ รอดมงคลดี และร่วมฤดี พายจันทร์. 2558. กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของเกษตรกรบ้านยางน้อย อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 7(4): 34-51.
- Idenburg, P.J. 1993. *Four Styles of Strategy Development*. Long Range Planning. 26(6): 132-137.